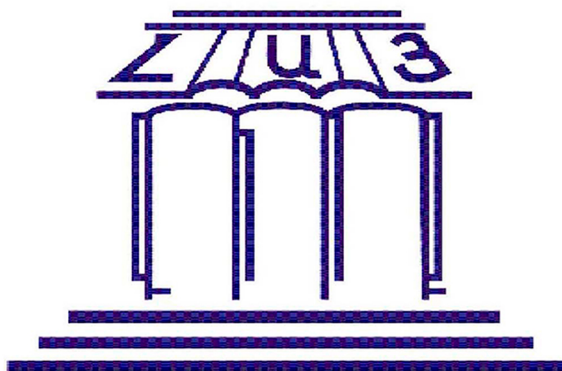

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6455

271.15

C-21

271.15

Շ-21

2 DEC 2011
100

ՎԵՆԵՏԻԿԻ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՑ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

Ա. ՊՐԱԿ

ԳՐԵՑ

Յ. ՇԱՀՆԱԶԱՐ

Ա. ՊՈՒԼՍ

1921

13 JUL 2013

6455

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

«Ճակասամար» ի մեջ, Յունիսի 25ին, երեւցաւ Խալիայէն ստացուած նամակի մը բանի մը մասերը, որոնք կը նկարագրեն Վենետիկի Միաբանութեան ներկայ կացութիւնը համառօտակի: Կ'արտասպենք հոս այդ մասերը.

«Զեզի յայտնի է որ սոսկալի վիճ մը բացուած է վանքին « եւ դպրոցներուն մասախարարութեանց մէջ: Անցեալի կորուստ- « ներէն զաւ, ներկայիս 600,000 պարսք մը կայ եւ աւելն աւելս « մօտաւորապէս 30.000ի մօտ բաց մը: Իրաց այս կացութեանը « երկու տարուան մէջ պիտի հասնին կասարեալ սնանկութեան: « Պարսքերը գոցելու համար կը մտածուի Վանքին եւ Մուրասի « կաշուածները ի վաճառ հանել: Վանքին ողջալիս մեծանաս- « նութիւնը սոսկումով կը նայի անցած-դարձածին վրայ: Արեւելք « եւ Արեւմուտք ինչ որ ունինք իբրեւ վանք, դպրոց, տուն, տեղ, « կաշուած, գրաւորեցան, Ս. Արքայ ստացուածք սեպտեմբեր, որով « Ս. Ժողովն Արեւելեաց (Մ. Խ. Բրօքսիակոնստանդնուպոլիս) « ըստ կամս կը կառավարէ, ուզէ կը ծախէ, ուզէ կը յաշկացնէ « այն նպատակին գոր յարմար կը սեպէ:»

Այս զգայացունց յայտնութիւններուն վրայ, Պոլիս կազմութեամբ

ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՏԱՆԻՆԻՆԵՐԸ

ՊԱՇՏՊԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

մը, որ իրեն նպատակ ընտրեց աշխատիլ փրկել ընդհանուր հայութեան երկու դարէ ի վեր օգտակար հանդիսացող սոյն միաբանութիւնը իրեն սպառնացող վտանգէն:

Միութիւնը խնդրեց Պրն. Յ. Շահնագարէ, որ իբրեւ հին օրագրող, տեղեակ է խնդրին հին եւ նոր փութերուն, Ազգին Ասեանին առջեւ բերել կասարեւած բոլոր դեպքերը մանրամասնաբար: «Ճակասամար» ի մեջ, այս նպատակով, մինչեւ այսօր երեւցած իր չորս յօդուածները կը հրատարակուին այս մասնաւոր պրակով:

22 Յուլիս 1921

6516-2011

ՎԵՆԵՏԻԿԻ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

ՊԱՏՆԷՇԻՆ ՎՐԱՅ ՄԵՌՆՈՂԸ

Վերջերս, ձակասամաս օրաթերթը բերաւ Հայ Ազգին ատենանին առջեւ Մխիթարեանց խնդիրը: Թերթը կը թուի տեղեկացած ըլլալ անոնց շատ տխուր կացութեան՝ բախտին բերմամբ միայն, մինչդեռ բոլոր հայ մամուլին անկ էր որ վաղուց ձեռք առած ըլլար զայն և կատարած ըլլար իրեն յատուկ և պատշաճ դերը անմոռանալի Մխիթարի Տունը փրկելու գործին մէջ, որուն հայ լեզուին և հայ ազգին վերածնունդը այնքան շատ բան կը պարտի: Մեղապարտ ենք, պիտի ըսէի, ամէնքս ալ, և մանաւանդ Մուրատ Ռաֆայէլ վարժարանի հին ու նոր աշակերտները, այն պատճառով որ այսքան ուշացանք հրապարակի վրայ ալ ձայն բարձրացնել և համօրէն ազգին մատնանիչ ընել աղէտը:

Փրկութեան մարտը որ պիտի մղենք ի նպաստ այդ վաղեմի, պատկառելի և բազմաշխատ միաբանութեան, մէկ մասն է այն ընդհանուր պայքարին, որուն ազգովին լծուած ենք այսօր, Հայութիւնը իր ներկայ բազմազիմ փորձանքներէն ազատելու համար: Ներկայ սերունդին ձակատագիրն է, երեւի, մարտնչիլ շատ մը ձակատներու վրայ միանգամայն, և ասիկա սիրով պիտի ընենք, անտարակոյս եմ, մինչեւ այն օրը ուր՝ Մխիթարեան աշակերտները պիտի յաջողին անեղծ և կանգուն պահել Ս. Ղազարու վանքին մեղուաջան ձգնաւորներուն ազգային հոյակապ շէնքը:

Բուն խնդիրը, եթէ հինքերուն շատ ծանօթ, նոր սերունդին բաւական օտար և հեռաւոր է, որովհետեւ ահա կէս դար մը անցած է յորմէհետէ լուծ են Հասունեան և Հակահասունեան կուսակցութեանց վէճերն ու պայքարները: Բայց այս անուններէն աւելի պատշաճագոյնները կան հարցին ոգին աւելի ցայտուն կերպով որակելու համար, և ատենք են Գոլէճցի և Աբբացի մակդիրները որոնցմով մեր հայրերը, ազգին Կաթողիկ հատուածին մէջ, զիրար մկրտած էին: Գոլէճցի էր այն Հայ Կաթողիկը որ կողմնակից էր Հոռմի մէջ օտարազգի եկեղեցականներու ազդեցութեան ներքեւ պատրաստուած և սնուցուած կղերին, իսկ Աբբացի կը կոչուէր այն անձը որ իր համակրութիւնը կը վերապահէր Վենետիկի Միաբանութեան Աբբային ուղղութեան ներքեւ դաստիարակուած վարդապետներուն: Բոլոր անոնք որ ամենեւին հայերէն չէին խօսեր ոչ ընտանիքներուն մէջ ոչ ալ ուրիշ տեղ, Գոլէճցի էին առանց բացառութեան, իսկ Աբբացիներուն բանակին մէջ զինուորները հայ լեզուն կը կրէին իրր գրօշակ:

Այս դասակարգումն շատ պայծառ կը տեսնուի որ զլիակոր հարցն էր գիտնալ թէ, հայ կաթողիկ մը՝ պահելով հանդերձ իր կրօնական կապերը Հոռմի հետ, ըլլալով հանդերձ թունդ և երկիւղած կրօնասէր մը, խզելով էր թէ ոչ իր յարաբերութիւնները Հայ Ազգին մեծ զանգուածին հետ, մոռնալով լեզուն, ոտնակոխ ընելով ազգային հին ծէսերը, մերձենալով հետզհետէ աւելի արաբութեամբ լատինականութեան, հոն, այդ հարցին մէջ լուծելու և ջնջելու համար հայ որակը՝ հայ դրօշմը, այն ամէն ինչ որ կրնայ ծառայել հեռացնելու հայ կաթողիկ հատուածէն ապագա ցանցման վտանգը, խորթացման խղճալի տեսիլը: Հասունեան մը կամ Գոլէճցի մը այնքան խանդավառ սիրտ մը չէր կրնար ունենալ որ օր մը օրանց երեսակայէր թէ կրնայ հայ պետութիւն մը ի լոյս գալ, կրնայ Հայաստան մը վերականգնիլ իր աւերակներէն և հոն իրեն տեղ մը, փառաւոր տեղ մը ազատ քաղաքացիի, անկախ քաղաքացիի տեղ մը պատրաստուիլ:

Իր բոլոր իտէալն էր հաւատարիմ ըլլալ Հոռմի «մէկ կրօնք, մէկ ծէս, մէկ լեզու» պատուիրանքին, Հոռմէն օրհնութեան կոնդակներ ստանալ, թուրքերէն կամ ֆրանսերէն խօսիլ, աչքը տեւեռել ոչ թէ Արարատի այլ Վատիկանի վրայ: Ահա այս մտայնութիւնը զուշակած ըլլալով էր որ Ղազեղ Ամիրայ, ինչպէս կը պատմուի, մեծ ցաւով ըսած էր. «Մինչեւ հարիւր տարի, Հայ Կաթողիկները կը դադրին հայ ըլլալէ»:

Ուրախութեամբ պէտք է յայտարարենք որ այս մարգարէութիւնը բոլորովին ճշմարիտ չեղաւ, անոր համար որ խորթանալ, օտարանալ ուղղոյններու քովն ի վեր տնկուեցան անխորտակելի կողմնի ծառերու նման հարազատ մնալ ուղղոյնը, և արդար դատ մը, ինչ տեսակ դժուարութեանց ալ լաղխի, սահմանուած է վերջ ի վերջոյ յաղթանակելու: Արդար դատը հարազատներու դատն էր:

Գոլէճցիական մտայնութեան կողմէ կատարուած ամբարտաւանութիւններուն, և ըսինք բուն բառը, տիմարութիւններուն սրտակեղէք տեսարանին առջեւ, ողջմտութիւնը արթնցաւ և ողջմտութեան հետ քաղաքացիական արիութիւնը. Պայքարը սաստկացաւ այն աստիճան որ կոռւին մրրիկը իբրեւ յարդի չիւղ մը քշեց տարաւ Հասունը իր պատրիարքական աթոռէն: Դիւրին գործ չէր հեռացնել Վատիկանի թաթը որ կուգար կը ծանրանար ամէնուն գլխուն վրայ, մանաւանդ Աբբացիներու նման փոքրաթիւ հատուածի մը ուժերով: Տիտանի մը դէմ կոռուիլ էր, բայց վերջապէս անոնք կոռուեցան և փրկեցին հայ կաթողիկ հատուածին պատիւը, ապացոյցը տալով թէ ան իր ամբողջութեամբ չէ որ պիտի երբեք զիջանէր խորթանալ, օտարանալ, ցնդիլ և կորսուիլ:

* * *

Ինքնապաշտպանութեան այս ոգին եթէ հրաշքներ գործեց անցեալին մէջ, կարելի չէ որ նոյն ուժգնութիւնը չի ցուցնէ նաեւ ներկայիս և ապագային: Այդ ոգին էր որ կանգնեցաւ վերջին տարիներս ալ Գեր. Թերզեանի դէմ, որ

իր կարգին, դուռնն առաւ Հռոմ ապաստանեցաւ, ճիշդ Հասունի պէս, թէպէտեւ ոչ անոր չափ աղմկայարոյց կերպով: Ահա այս ինքնապաշտպանութիւնն է որ պիտի պահպանէ նաև Մխիթարեանները իրենց դէմ սպառնացող աղէտէն:

Չմոռնանք որ Վատիկան այն յարձակողը է որ ինքը բերդը կ'առնէ, այլ եղած է միշտ այն յարձակողը, որուն առջեւ բերդն ինքն է որ իր դռները կը բանայ:

Հասունները բերդը կը յանձնեն Պոլիս, և Սարըեանները (առայժմ մեռածները միայն յիշենք) բերդը կը յանձնեն Վենետիկ: Գոյունեանները որոնք գոյութիւն ունին թէ՛ հոս և թէ՛ Վենետիկ, աւելի պապական են քան Պապն իսկ: Եւ այս վերջինները մոլեռանդութեան, Ս. Աթոռի հաւատարմութեան չպարը երեսնին քսած են՝ ամէն անգամ որ անձնական հաշիւներնուն մէջ պատրանք կրած են, փառասիրութիւններուն մէջ անյաջողութիւն և քննախնդրութեան մէջ ձախողութեամբ: Կրօնականէ շատ տարբեր պատճառներէ դըրուած այս փոքրոգի, չահախնդիր, փառամոլ և վրիժառու վարդապետիկները չամչցան երթալ Վատիկանի դուռը ափ առնել, կարտիւններու ականջին մէջ թռնալից խօսքեր թափել, զրպարտութիւններ բնել և ներկայացնել վանքը իրբեւ վայր մը որ ախտի մը պէս մաքրուելու պէտք ունի: Այս ներսած միջոցները կազմուեցաւ վանքին մէջ Հ. Այիշանի մահուընէ անմիջապէս ետք, այն պահուն ուր այդ Սուրբին թափուր թողուցած Աթոռակալի պաշտօնին չուրջը, փառասէրները սկսան շարժիլ: Անհամբերներու սրտնեղութիւնը հետզհետէ սաստկացաւ, զայրացաւ, կիրք մը դարձաւ, քանի Արքականը հեռացուց ու հեռացուց: Հազիւ քառասուն միարաններէ բաղկացած այդ Մխիթարեան մարմինին մէջ, միթէ սոսկալի բան մը չէ՞ որ մէկէ, երկուքէ, երեքէ աւելի քահանաներ գտնուին որոնք, խղճի կատարեալ հանգստութեամբ, կատարած են վարնոց լրտեսութեան այս պաշտօնը:

Ո՞վ կրնայ հաւատալ թէ հնար չկայ որ Միաբանութիւնն ինք իսկ սրբազրէ սխալները երբ որ կը պատահին,

դարմանէ չարիք մը, երբ որ կը ծնի, խափանէ զեղծում մը, երբ որ երեւան կուգայ: Իբրեւ մարդկային ձեռնարկ, Միաբանութիւնը դատապարտեալ է երբեմն մարդկային սաթաքուսներ ունենալու, անկարելին ոչ ոք կը պահանջէ, բայց ահա երկու դարէն աւելի է որ Մխիթարի ուխտը յաջողած էր ինքզինքը վարել, ինքն իր դատաւորը մնալով, ինքն իր վերակացուն, ինքն իր ուղղիչն ու առաջնորդը: Ներկայ վանական սերունդը արդեօք նախորդներուն չի՞ հաւասարիր ուղղամտութեան, բարեմտութեան և անկեղծութեան կողմէ: Արդեօք անկարող են բարձր իտէալներ ունենալ Հ. Արքան Բաղրատունիներու: Հիւր-բնակներու, Քաջունիներու նման: Պատմութեան գիտնք որ նմանօրինակ միաբանութիւններ երբոր կը հարստանան, անոնց մէջ պաշտուծը, խանդը, յափշտակութիւնը կը նուազի, կը տկարանայ բարձր իտէալներու համար: Գեր. Իգնատիոս Կիւրեղեան Արքայաբարձ արդեօք վնասակար եղաւ իր միաբանութեան, աճեցնելով անոր հարստութիւնը աւելի քան ու է Արքայաբարձ: Շինարար տիտղոսը՝ զոր իր միաբանները իրեն կուտան, միթէ պիտի ըլլայ իր դատակնիքը: Իր լաւ մատակարարութիւնը, իր իննչայնքան իր դատակնիքը: Իր լաւ մատակարարութիւնը ուխտին նպախնայասիրական ոգին, իր հաւատարմութիւնը ուխտին նպատակներուն, պիտի համարենք զանոնք որպէս նոյնքան մեղատակներուն, պիտի համարենք զանոնք որպէս նոյնքան տակ: քեր զոր պէտք է քաւէ իր միաբաններուն անէծքին տակ: Ահա հինգ տարի է որ 89 տարեկան այս ծերունին իր վսնքէն վտարուած Սան Չէնտի առանձնութեան մէջ կ'ապրի, բողոքելով իր միաբանութեան գործերուն միջամտող օտար իշխանութեան դէմ: Ան խրամատին վրայ մեռնող զինուորն է, ճշմարիտ յաջորդը հիմնադրին:

Անկարելի էր որ նախահարց անձնուրացութեան մեծ հողին մարած ըլլար: Այդ հողին կայ, բայց այն մղձաւանջը որ կը ճնշէ ու կը չարչրկէ զայն՝ Պապին կողմէ սպառնական դարձած կրօնական պատիժներն են: Քանի մը միաբաններ յենելով Վատիկանի վրայ, յաջողած են այնքան սարսափ տարածել որ մեծամասնութիւնը իր ազատ քուէին, իր սզատ ձայնին իրաւունքն անգամ չունի: Միաբանութիւնը փրկելու

միակ միջոցը այդ փոքրաթիւ բռնաւորներուն իշխանութեան վերջ մը տալն է :

Վանքը Հայ Ազգին կը պատկանի, և ամէն Հայ իրաւունք ունի վանքը աղատել, պատերազմ հրատարակելով անոր ինքնավարութեան վրայ բռնացողներուն դէմ : Ասոնցմէ Վենետիկ կայ, Պոլիս ալ կայ, կը բաւէ անոնց սեւ ցուցակը հրատարակել, յանձնել զանոնք համօրէն ազգին պատուհասին, կեանքը անոնց համար անտանելի դարձնել, մինչև որ հրաժարին կատարել իրենց կործանարար դերը Մխիթարեան Միաբանութեան մէջ :

ԲԻՐՏ ԹԱԹ ՄԸ ՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Միաբանութիւնը իր հաստատման առաջին օրէն իսկ զգացած է թէ իր ճակատագիրն է իր իտէալը պահպանել Վատիկանի ոտնձգութիւններէն ոչ ուրիշ կերպով այլ միայն մարտնչելով ոտն առ ոտն, ճակատ առ ճակատ : Եւ, թերացած ալ չէր ամենեւին այս վսեմ գուպարումին մէջ մինչև վերջերս :

1715էն ի վեր, երբ Մխիթար իր Ուխտը իր առաջին կայանէն՝ Մոթոնէն փոխադրեց Վենետիկ, ահա վեց Աբբաներ յաջորդած են անոր գլուխը որոնք ամէնն ալ ահուղողով ապրած են, ճիշտ ինչպէս յարձակելու պատրաստ թշնամիք մը առջեւ պաշտպանողականի վրայ կեցող մէկը :

Հիմնադիրը ինքը՝ Մխիթար Աբբան ամէն կողմէ հալածանք կրած է, Հոռոմ իսկ ճամբորդած է լոկ վանքէն հեռուցընելու համար դառնութեան բաժակը : Բայց, գէթ, կրնանք ըսել ի պատիւ միաբանութեան թէ, հալածանքները չէին յառաջ դար ներսէն, այլ դրսէն, օտարներէն :

Միաբանութիւնը չէր տեսներ իր ինքնավարութիւնը, իր ինքնիշխանութիւնը իր միաբաններուն գործովն իսկ վտանգուած, նոյն իսկ այն պարագաներուն, ուր, Ուխտէն գատուելով գլուխնին առնող գացողներ կը պատահէին : Անոնց մեկնումէն ետքը, Միաբանութիւնը կը մնար նորէն սկզբնական Սահմանադրութեամբը, ինքնավար և ինքնիշխան : Մխիթարի ոգին կը շարունակէր սաւառնիլ բոլոր երկպառակութիւններուն վրայ և կը պահէր իր տիրապետութիւնը, իր ներշնչումը իր բարձրացուցած տանը մէջ :

Իսկ հիմա, ահ հիմա, ուրիշ տեսարան :

Միաբանական մարմնոյն մէջ, որ ընդհանրութեամբը խաւարամիտ ալ չէ, այլասերած, ապականած, հոտած մաս մը կայ, որ ժառանգութիւն մըն է Համիտի օրերուն մէջ կատարուած անզգոյշ և գահավէժ որդեգրութիւններէն : Այս

մասը անհաղորդ մնաց Միաբանութեան առանձնայատուկ հին ոգիին, մաս մը, զոր պէտք էր որ աներկիւղ ձեռք մը կտրած նետած ըլլար վաղուց, շատ վաղուց արդէն, առանց խղճալու, առանց ողորմելու Միւրաբան կոչումը չունեցող այս կրօնաւորներուն։ Երբ աչքէ կ'անցնենք միաբաններուն տարիքի սանդուխը, զարմացմամբ կը տեսնենք որ Արքայաբէն և մէկ երկու տարեց միաբաններէն վար իսկոյն կը սկսի երկար պարապութիւն մը, որ չէնք չնորհք քահանաներով լեցուած պէտք էր ըլլար։ Տեսակ մը շղթայ կրեակայեցէք որուն կը պակսին օղակներ վերի մասին մէջ։

Համիտեան շրջանին ստեղծած բիւրաւոր դժուարութիւնները իրենց խափանարար, արգելիչ դերը խաղացին և հետեւաբար վնասակար դերը՝ նկատմամբ միաբանութեան նոր տարրերով վերանորոգման գործին։

Այս աղետը նախատեսած ըլլալով, Ազարեան Կաթողիկոս մինչև իսկ հարկ համարած էր ազդարարել և խրատել որ վանքին քահանայայտուները խնամով ընտրուին։ Այս խրատը շատ փորձառու եկեղեցականի մը կողմէ կուգար, քանի որ ամենքս գիտենք թէ Ազարեան հանդիսացաւ այն հեռատես և խելացի կաթողիկոսը որ զգաց Հասունեան տխմար քաղաքականութիւնը փոխելու հարկը և այս գործին մէջ ի սրտէ միացաւ լուսամիտ Լեւոն Ժ. Գ. Քահանայապետին հետ և վերջ դրաւ, գէթ բաւական երկար տարեշրջանի մը համար, Վատիկանի ոտնձգութեանց մեր ազգային իրաւունքներուն վրայ և անոր ու մեր հաստատութեանց միջև տեւած պայքարներուն։

Ներկայ Արքայաբէն, որ վեցերորդն է, չկրցաւ կամ չուզեց ըլլալ այն խիստ և աներկիւղ ձեռքը՝ որ օգտակար անդամահատութիւնը պիտի կատարէր։ Այժմ, ալ շատ ուշ է։ Ազգին, աւելի ճիշդը, հայ երիտասարդութեան կը մնայ ըլլալ այդ խիստ և աներկիւղ ձեռքը։

Լեւոն Ժ. Գ. Պապը ու Ազարեան Կաթողիկոս մոլեռանդ չէին և ոչ ալ կոյր՝ այն ամէն հսկայաքայլ յառաջդիմութեանց որոնք կը կատարուէին գաղափարներու և զգացում-

ներու ոլորտին մէջ։ Աշխարհիս հետ զուգընթաց քաշել ուղող ուղեղներ էին, թէպէտեւ կրօնաւոր։ Լուսամիտ Պապը, դժբախտաբար, իրեն պէս յաջորդ մը չունեցաւ։ Լոյսին ինչպէս որ կը յաջորդէ խաւարը, ունեցանք Հասունեան քաղաքա-կանութեան տիրեցուցիչ վերադարձը, որուն դիւանակիրն ուզեց ըլլալ հոս Գեր. Թերզեան, իրեն իսկ ի վնաս, ինչպէս դէպքերն ասիկա ապացուցին և Մօնսէնեօր Սարտի՝ Պոլսոյ Առաքելական պատուիրակը և Նախորդ Պիոս Ժ. Պապը, որուն միամիտ բարեմտութիւնը հրապուրուեցաւ արևելեան խորամանկութեամբը ծանօթ փառամոլ Թերզեանի մը սալ-րանքներէն։

* *

Մեր հայ-կաթողիկ եղբայրներուն համար կը սկսէր այսպէս ինքնապաշտպանութեան մաքառումներու շրջան մը։ Հորիզոնին վրայ մաքուր և ջինջ օդը մթադնած էր, ոչ միայն Պոլիս, այլ և, անդրադարձումի օրէնքով, Վենետիկ և այն ամէն տեղ, ուր ազգային ոգիի ցոլացումը կը նշմարուէր կրօնական կեանքի մէջ։ Ահա ազգին ի վնաս վերակազմուած այս հեղձուցիչ մթնոլորտին մէջ կը տեսնենք Պոլսոյ նախկին Առաքելական պատուիրակը, Թերզեանի գործակիցն ու գաղափարակիցը Վենետիկի ակերուն վրայ 1916 ին, Մարտ ամսուն։ Մօնսէնեօրը, որ մը յանկարծ կը տնկուի, իր հասա-կին բոլոր բարձրութեամբը, վանքին չիմին վրայ, քահա-նայապետական հրամանագիր մը ձեռքին մէջ ահագնակերպ ճօճելով։ Եւ, բացարձակ տէր ու տիրականի հովեր առնե-լով՝ ներս կը մտնէ յաղթականօրէն։ Վանքն ա'լ եւս նուաճ-լով՝ ներս կը մտնէ յաղթականօրէն։ Այնքան օտար պաշտօնատար ոչ մէկ օտար իշխանութիւն, ոչ մէկ օտար պաշտօնատար անցած չէր անոր սեմէն, բայց եթէ միայն յարգանք և մեծարանք յայտնելու համար։ Մօնսէնեօրը իր հետը կը բերէր նախատինքը, բանադրանքը և սարսափը։ Ծերերը յիշեցին նահատակներու կեանքը և անայլայլ մնացին, գոհունակու-թիւնը երեւցաւ քանի մը ապիրատներու երեսը։

Մօսկէնէօրը եկեղեցիին մէջ հաւաքել կուտայ բոլոր միաբանները, որոնց հետ և ծերունազարդ Աբրահայրը։ Ան այս բազմութեան կը կարդայ Պապին կոնդակը, որով կը յայտնուէր անոնց թէ քահանայապետական հրամանով արքահայրութիւնը կ'առնուէր քառասուն տարիէ ի վեր այդ պաշտօնը կատարող Հ. Իգնատիոս Կիւրեղեանէ, ընդհանուր գործակալութիւնը Հ. Յովսէփ վարդապետէն, Աթոռակալութիւնը այս ինչէն, մատակարարութիւնը այն ինչէն, Մուրատ Ռաֆայէլիան վարժարանի տեսչութիւնը այն երրորդէն, ազարակներուն տնօրէնութիւնը այն չորրորդէն և ինչ և ինչ։ Այս ամէնը կ'ընէր, որովհետեւ Պապը կոնդակով իրեն իրաւունք տուած էր ըլլալ և հետեւաբար կը հռչակէր ինքզինքը զլուխ, առաջնորդ, կառավարիչ և հետ Միսիթարեան Միաբանութեան Վեհաօրհայ։

Միսիթարի ոսկորները իր դամբանին մէջ սարսոսած պէտք է լլան այդ յափշտակութեան կոնդակին ընթերցման ատեն։

Միաբանութիւնը, որպէս թէ, Հայոց ազգինը չէր, որուն ծոցէն խոկ թխած է, որուն նուիրատուութիւններով զօրացած է, և որուն համար հաստատուած է։ Անիկա ո՛չ մոնսէնէօրին և ո՛չ ալ զինքը ուղարկող վատիկանի մէկ գոյքն ու ինչքն է, զոր կրնայ ընել ինչ որ կ'ուզէ։

Կրօնական նոյնութեան մը պատրուակով, երբ որ վատիկան առաջ կ'երթայ մինչև իսկ կերպարանափոխել, քանդել, բռնադրաւել լուսաւորութեան հայ վառարան մը, որմէ քանի մը միլիոն Հայեր վերակենդանացում և վերադարձում ունեցած են, կ'ըսենք թէ, այսքան ընդհանուր և հանրային շահերու առջև, այդ կրօնականի պատրուակը խղճալի, ծաղրելի սոփեստութիւն մը կը դառնայ, որուն վրայ ոչ մէկ արդարանալի կողմ հայ ազգը կրնայ տեսնել և պիտի տեսնէ երբեք։ Պ. Սատիսեսն, երբ որ վեհաօրհայէն կ'անցնէր, զգացնել տուաւ ասիկա Վ. Տեպալիշին՝ Սարտիի յաջորդին։ Եթէ այսօր չկայ Հանրապետութիւն մը որ խօսի, կայ դեռ, Աստուծոյ փառք, Հայ Ազգ մը որ արդէն վար-

ժուած է յեղափոխական միջոցներով կասեցնել տալ այսպիսի միջնադարեան պոթկեացուցիչ անիրաւութիւններ։

* *

Անճառելի Մոնսէնէօրը, միաբանները իրենց պաշտօններէն անգամ մը այսպէս հանելէ ետք, թեւերը կը սօթտէ և նախ դրամարկը կը զմռէ, հաշուի բոլոր մատեանները կը կնքէ, ամէն ինչ արգելքի տակ կը դնէ։ Յետոյ խօսքն ուղղելով միաբաններուն, կը սպառնայ անոնց որ իրեն կամ խօսքով կամ գործով պիտի փորձեն հակառակիլ, զիրենք զրկել պատարագ ընելու իրաւունքէն, կամ բանադրել և կամ միաբանութենէն արտաքսել։

Հնազանդէ՛, ապա թէ ոչ կը ջախջախուիս։ Ահա այս է վարուելակերպը։ Իր բոլոր շանթերովն ու կայծակներովը վատիկան պատրաստ է այսպէս, ի հարկին, երբ որ ինքը այդ պէտքը զգայ, հիմնայատակ կործանել հայ գիտութեանց և ուսումնասիրութեանց կեդրոն մը։ Ո՛չ, ասոր Հայ Ազգը պիտի չհանդուրժէ ոչ մէկ ատեն։

* *

Այս ներխուժումին առաջին օրը անցաւ բոլորը պաշտօնանկ ընելով և ամէն ինչ փականքի, արգելքի տակ տնկելով։

Երկրորդ օրը, մոնսէնէօրը իր քարտուղարին հետ քննութիւններ կը կատարեն ելքն ու մուտքը ճշդելու և կացութիւնը ստուգելու համար։ Ամէն զգրոյ, ամէն ծակուծուկ կը խուզարկուի։ Զի տեսնուիր, չի գտնուիր և ո՛չ մէկ զեղծում, բասրելի, մեղադրելի և ոչ մէկ ելմտական գործողութիւն։

Ուրեմն ինչո՞ւ այս անպատուարեր ժխտն ու դողիւնը։

Տխուր է ըսել, բայց պէտք է ըսել, մէկ քանի անդգամ միաբաններ վատիկանի առջև տարած էին իրենց զրպարտիչ ամբաստանութիւնները։

Ահա, եթէ այս կոշտ և դաժանօրէն կատարուած միջա-

իւլ, պէտք էր որ, անմեղութեան յայտնութենէն յետոյ, Վատիկան վերադարձնէր ամէն բան իր նախընթաց վիճակին, չքմեղանք մը յայտնելով, պարզ իբր քաղաքավարութեան հարկ մը :

Այդպէս չեղաւ, ընդհակառակը : Մօնսէնեօրը հիմնուելով իր բռնապետական իշխանութեան վրայ, ելաւ այս ինչը աթոռակալ անուանեց, որպէս գլուխ վարչական մատակարարութեան, այն ինչը վանահայր, տիտղոս և պաշտօն բոլորովին նոր, որուն յանձնեց հոգեւորին հոգը : Ան շարունակեց ամէն բան տակն ու վրայ ընել, այս ինչը բարձրացուց, այն ինչը իջեցուց, երրորդ մը գոնացուց շահամոլութեանը յագուրդ ընծայելով, չարորդ մը իր կողմը շահեցաւ փառասիրութեանը ասպարէզ բանալով, մէթոտ մը՝ որով ջանադիր եղաւ քայքայում բերել միաբանութեան ողոյն մէջ, գոեհայնել, նուաստացնել և անդամալուծել զայն բոլորովին : Այսօր, ակներեւ է թէ, միաբանները իրենց օգուտն ու շահը կ'ակնկալեն ոչ թէ Միաբանութեան գոյութենէն այլ Մօնսէնեօրէն, որ յանուն Վատիկանի, եկած նստած է Միաբանութեան վզին վրայ : Հեղձումը մօտ է :

ԱՆՀԱՒԱՏԱՐԻՄՆ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ ԶԷ ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Հ. ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԽԱՆ

Վատիկան, այս՝ գիտենք, դարերու ընթացքին՝ յաջողեր է իւրացնել բոլոր կաթոլիկ կրօնական ընկերակցութեանց գործերուն միջամտութեան իրաւունք մը, զոր ինքն իսկ սահմանափակած է երեք սրոշ պարագաներու :

Ա. Երբոր անբարոյակ մտութիւն կը տիրէ :

Բ. Երբոր մատակարարութեան մէջ զեղծումներ կը գործուին :

Գ. Երբոր Հոռմէական ուղղափառութենէ չեղում կայ :

Երկու առաջին տեսակէտով, Մոնսէնեօր Սարտի ողբերգական արշաւանքը մեղադրելի բան մը երեւան չհանեց ընդդէմ Աբբահօր : Բայց մի գուցէ այս ծերունին, իր 80 տարեկան հասակէն ետք, փորձած ըլլայ էջմիածնական դառնալ, բան մը որ պիտի կազմէր յայտնի և որոշ հերետիկոսութիւն մը : Ո՛չ այդպիսի մեղք մը գործած չէ Աբբահայրը, բայց անոր, ինչպէս և նախորդներուն վրայ այդ մեղքը նետած են Համազգեսի ընկերութեան կազմութեան առթիւ, էջմիածնական սղաքներ վարժարան ընդունած ըլլալուն առթիւ, Մուրատեան վարժարանը Փարիզ փոխադրելուն առթիւ, վերջապէս, ամէն առթիւ :

Աբբահայրը, նման իր նախորդներուն, անսայթաքաբար հաւատարիմ մնաց Սխիթարեան կոչումին, և անդրդուելի ու ճշմարիտ Սխիթարեան մը : Այդ է իրեն արդարացումն ու փառքը :

Երբ մարդ կը կարգայ հիմնադրին կենսագրութիւնը, կարելի չէ որ չհամոզուի թէ՛ անոր Ուխտին դէմ այսօր ուղղուած զէնքը հին զէնքն է, ժանգոտած զէնքը : Միայն գործածողներն են որ կը փոխուին չրջանէ չրջան : Հիմնադրին կենդանութեանը իսկ, կը համբաւէին Միաբանութիւնն իրրեւ

6516-2011

զուրկ ուղղափառ եկեղեցական ուսումներէ, և հետեւաբար՝ անկարող առաքելութեան և հոգեւոր առաջնորդութեան:

Մխիթար, ամէն բանէ աւելի, գիտութիւններու տենչն ունէր, և նման շատ մը մեծ Եւրոպացիներու, ընտրեց Վանականի կեանքը: Իր ատեն, Բենեատիկոսեաններն էին որ նկատուած էին էն գիտնական կրօնաւորները Եւրոպայի ամէն երկիրներու մէջ: Մխիթար Հայոց Ս. Բենեատիկոսոսն ըլլալ ուզեց և անոր կանոնները որդեգրեց, որոնց համաձայն ձեւեց և կազմեց իր միաբանութիւնը: Իր սահմանադրութեանը Հոռոմի հաւանութիւնը խնդրեց և ստացաւ 1715ին, բայց անգամ մը այս կերպով օտար աստղերու տակ և յուզումնալից ժամանակներու մէջ իր գիրքն ամրացնելէ հտք, մտքին միակ հոգը եղաւ իր պատեանին մէջ ամփոփուիլ ու մղել իր միաբանները մտաւոր աշխատութիւններու, ինքն անոնց ամենամեծ և փառաւոր օրինակը դառնալով:

* *

Հ. Սարգեան առաջինը եղաւ որ փորձեց Միաբանութեան նաւը Հոռոմի յորձանուտ ջրերը դահալիժել: Այս փորձն ալ կատարեց ոչ թէ կրօնական համոզումէ դրդուած: 1905ին, Հ. Սարգեան կը գտնուէր Մուրատ-Ռաֆայէլ վարժարանի գլուխը, իր անօրէն: Կարգ մը գործեր կատարած էր, իր իշխանութենէն դուրս, և այդ թուականին, Հ. Սարգեան կը հրաւիրուի ներկայ Աբրահօր կողմէ իր դպրոցական մատակարարութեան հաշիւները տալու: Վենետիկի առեւտրական հրապարակին վրայ վարժարանի անօրէնին ստորագրութեամբ պարտքի մուրհակներ կը շրջէին, որոնց գումարը կը բարձրանար 250,000 ֆրանքի, տասը հազար անգլիական դեղին ոսկիի: Այս հրաւերին վրայ, Հ. Սարգեան, փոխանակ ժամ մը հեռուն գտնուող վանքը իր պատասխանը տանելու, տոմսակ մը կ'առնէ և... գլխերանց Թրիէսթէ կ'ապաստանի: Երեք ուրիշ վարդապետներ, որ նոյն վարժարանին մէջ իրեն կ'աշխատակցէին՝ վախնալով թէ մի գուցէ փոթորիկէն իրենք ալ սարուին, կը միանան փախստականին և կ'անցնին իրեն

հետ Աւստրիա: Աբրահայրը հեռագիր մը կ'ուղղէ Թրիէսթէ և կը հրաւիրէ գիրենք 24 ժամուան մէջ հնազանդութիւն յայտնել և վերադառնալ փարսիս: Հ. Սարգեան և իր ընկերները շողենաւ կը մտնեն և կ'երթան աւելի հեռու՝ Եգիպտոս, Աղէքսանդրիա: Փարիզի մէջ դրամական այսպիսի զեղծում ընողները շունչներին Պրիւքսէլ կ'առնեն: Մեր չնորհազարդ հայրերը շունչներին կ'առնեն Հոռոմ, և այս շատ հասկանալի է: Վարդապետները Պրիւքսէլէն շատ շատ կրնային Հարաւային Ամերիկա փախչիլ և հետքերնին կորսնցնել տալու աշխատիլ, առանց պաշտպան մը գտնելու յոյսին: Բայց Հոռոմ անոնց համար անքոյթ ապաստանարան մըն էր: Հոն կար նախ և առաջ Գեր. Գոյունեան, որ մօրեղբայրն է Հ. Սարգեանին և մահացու գոլէճի թշնամին Աբրաքի Վենետիկին, յետոյ կար, Աբրահօր դէմ, կանխակալ կարծիքներու դիւրաւառ դէպ մը, զոր բռնկցնել ամենազիւրին գործ մըն էր:

Մեր փախստականները, ուրեմն, կը դիմեն Գոյունեանին որ գրկաբաց կ'ընդունի զանոնք: Յարձակումը կը պատահասուն իրենց դատին կողմը շահելով Կարտինալներ և Պապն իսկ: Կոնդակ մը կը պատրաստուի, և առաքելական քննիչի տիտղոսով, Գոյունեան յոխորտալով կը ներկայանայ վանք, Աբրահօր ուղղելով սա սպաննալիքը:

— «Խաչը վղէշ վար կ'առնեմ, պ'տարագ ըսելու իրաւունքէն կը զրկեմ զքեզ, եթէ չհնազանդիս Պապին հրամանին: Եւ այս հրամանը այն է որ Հ. Սարգեանն և իր ընկերները նորէն վանք առնես և հաշիւ մաշիւ չպահանջես:»

Տեղը է՛ է զրադիլ սա խնդրով թէ Հ. Սարգեանի գործողութեանց մէջ զեղծում իրապէս կամր թէ ոչ: Բայց կրնայ գտնուիլ երկրիս երեսը ողջմիտ և անկողմնակալ մարդ մը որ համարձակի ժխտելու այն իրաւունքը զոր Աբրահայրը ունի իր կարգած պաշտօնատարէն հաշիւ պահանջելու: Արդէն ամբողջ Միաբանութիւնը մէկ մարդու սէս սրտմտած և զայրացած էր այս բացայայտօրէն կողմնակալ և անիրաւ միջամտութիւնէն: Այս առաջին յարձակումին առջեւ սակայն անոնք տկար գտնուեցան, անդի տուին, քրիստոնէական

անյիշաչարութեան գոյն մը տուին իրենց պարտութեան և... վճարեցին 10,000 ոսկին: Պիտի հարցնէք թէ որո՞ւմ դրամէն: Պարզապէս Մուրաթի կտակածէն, որ վանքին չէ, այլ Հայոց Ազգիկն է: Դարձեալ Պապին բռնադատմամբ, անոնք քրիստոնէական անյիշաչարութիւնը յառաջ տարին մինչեւ ընդունիլ փախստականները նորէն իրենց ծոցը, զղջումը արտաքին ձեւակերպութենէ մը հտք:

Հ. Սարըեան այսպէս բացաւ Միաբանութեան պատուարին մէջ լայն խրամատ մը, ուրկէջ ներս խուժեց Վատիկան: Խրամատէն աւելի, արւած օրինակն էր որ է՛ն աղիտարեր րանն եղաւ ապագային համար: Եւ, իրօք, այդ օրինակը ուրիշ և աւելի լայն խրամատի մը մղեց Հ. Սարըեանի աշակերտ և անոր ներշնչումներէն տարուած քահանայ մը, զոր գոհանանք առ այժմ Հայր Տ... կոչելով: Հայր Տ..., երբոր Տրապիզոնի Մխիթարեան վարժարանն էր, աշխատակից Հ. Սարըեանի, որ զղջումէն հտք, հոն դրկուած էր, Վենետիկ կը դրկէ մէկ քանի տղաքներ, զոր ինքն ընտրած և քիչ մըն ալ պաշտպանութեան տակ առած էր: Մուրաթ-Ռաֆայէլի տնօրէն վարդապետը, աշակերտներու կողմէ պատահած ըմբոստութեան մը վրայ, Տրապիզոն, իրենց ծնողքներուն կը վերադարձնէ այդ տղաքներէն մէկ քանին 1914ին սկիզբները: Պէտք է անմիջապէս յայտարարել որ այս անօրէնութիւնը չափազանց խիստ էր, և ապացոյց մըն է թէ տնօրէնին կը պակսէր տղայոց հոգին հասկնալու կարողութիւնը, առանց որուն հնար չէ կառավարել վարժարան մը: Հայր Տ..., տղայոց ծնողքներէն պարսաւական վերաբերմունք մը կը տեսնէ, կը նեղուի, կը տագնապի: Ստացած արժանապատուութեան վէրքին վրայ չէք սպասեր բնականաբար որ Հ. Սարըեան սպեղանիք մը դնէր: Եւ ահա Հայր Տ... որ, առանց հրաման խնդրելու իր մեծաւորներէն, կը մեկնի Տրապիզոնէն, կը հասնի հեւ ի հեւ Հոռոմ, ինչպէս Սուլթան Համիտի օրով խափիէներ ելլողը կը աղէին, կը ներկայացնէ Վատիկանին վանքին մէջ ապրող ամէն մէկ միաբանին վարքին ու բարքին վրայ, ինչ որ Համիտեան

ընդունով կը կոչուի ժուռնալ: Վանքը վերէն վար ախոռ մըն է եղեր յետին ծայր աղտոտ:

Դարանակալ սպասողները քիչ չէին Հոռոմ, որոնց մէջ Մոնսէնիօր Սարտին: Ժուռնալները յառաջ կը բերեն հին ամբաստանութիւններու և ատելութիւններու վերադարձութեամբ: Պապը կոնդակով մը պաշտօն կուտայ Մոնսէնիօրին երթալ կատարել հարկ եղած մաքրագործութիւնը:

Հայր Տ... լայնած խրամատէն կը կատարուի այսպէս երկրորդ ներխուժումը:

Լրտես մը, բնական օրինօք, չի կրնար մնալ միմիայն տեղեկատու: Լրտեսութիւնը վայրահակ բլուրի պէս է, անոր վրայէն կարելի չէ չսահիլ: Թէ լրտես մը դատապարտեալ է սահիլ երթալ մինչեւ զրպարտութիւն, այս հոգեբանական երեւոյթը մենք լիովին ապացուցուած տեսանք Սուլթան Համիտի ռէժիմին տակ: Նոր ապացոյցի պէտք չկայ:

Հայր Տ... արցունք մը արդեօք թափեց պատճառած աւերումին առջեւ: Նոյն հարցումը չենք ուղղեր Հ. Սարըեանի, անիկա Թուրքերուն ետթաղանին տակ ընկած ըլլալով: Խաղաղութիւն իր հոգւոյն:

* *

Մխիթարեան խափիէն, որ ալիւս գոյութիւն ունեցող էակ մըն է իրեն յատուկ ոգիով և մեթոտներով, որ պիտի շարունակէ ապրիլ դրսէն եկած քաջալերութիւններով և պատիւներով, ներսէն ցոյց տրուած վատութեամբ և տկարութեամբ, Մխիթարեան խափիէն, կ'ըսենք, պիտի զօրացնէ իրենք մը որ արդէն կայ և կը սպառնայ Միաբանութեան նաւը քշել տանիլ Հոռոմի ջուրերը: Այլասերածներու համար Վատիկանը ապահով նաւահանգիստ մըն է, ուր, պէտք է եղեր Միաբանութեան նաւը ուղղել, ամէն անգամ որ ներքին զեղուար խնդիր մը կամ ու է վէճ ու կոխ մը կը ծագի: Ալեծուի նաւը Հոռոմ խաբիխ նետելու է եղեր: Հասկապատկերը ո՞րքան ցայտուն է հիններուն և նորերուն միջեւ: Առաջիններն իրենց գլխուն վրայէն հեռու կը պահէին Վա-

տիկանի թէ՛ օրհնութիւնը և թէ թաթը, յիշելով ժողովուրդին իմաստուն առածը, որ կ'ըսէ. «Նէ Շամըն չէքէրի, նէ աէ արապըն եիւզիւ»:

Այդ շաքարին քաղցրութիւնները միաբանները սկսած են ճաշակել արդէն:

Մօնսէնեօր Սարտի թաթը երկնցուց Մուրատ-Ռաֆայէլ վարժարանին վրայ, որուն մուտքը արգելեց Էջմիածնական տղաքներու, թաթը երկնցուց վանքին այն դատարաններուն վրայ, որոնց աշակերտները մէկ երկու տարիէն քահանայ պիտի ձեռնադրուին և զանոնք առաւ տարաւ Հոռոմ, Վատիկանի քիթին տակ, թաթը երկնցուց վանքին տպարանին վրայ, և տպագրական աղատութիւնը ջնջեց քոյն ի վեր գրաքննիչ մը տնկելով:

Մտքերը խեղդել, լեզուները կապկըպել, տպարանին անիւները շղթայել՝ ահա բերուած օրհնութիւնները:

Երբոր, սերունդէ սերունդ, միաբանները ստացած պիտի ըլլան այն մասնաւոր կղերական կրթութիւնը, զոր միայն Հոռոմ գիտէ աւանդել, կրթութիւն մը, որ կը ձգտի և գրեթէ միշտ կը յաջողի ազգային խռատին նկատմամբ սիրան ալ միտքն ալ ցամքեցնել, ո՞վ կրնայ յուսալ թէ բան մը պիտի մնայ Մեծ Սերաստացիին Ուխտէն, ինչ մը՝ որուն ի տես՝ մեր սրտերը կարողանան բաբախել, ինչպէս բաբախեցին մինչեւ վերջերս:

Բոլոր այս խուժուժ տնօրինութիւնները ըրած ատեն, Մօնսէնեօրը չէր քաշուեր յայտարարել կշտամբական եղանակով թէ, Մխիթարեանց սկզբնական մեղքն է եղած գործել, խօսիլ, գրել եւ սպել աւելի Հայ Ազգութեան համար քան թէ Հռոմեական Եկեղեցւոյ տարածման համար, թէ արդէն, ազգային ոգին արգելի է հոգւոյ փրկութեան. պէտք է ջնջուի:

Մօնսէնեօրին գրաքննիչը ինչո՞վ կը տարբերի Սուլթան Համիտի գրաքննիչէն:

Մօնսէնեօրին ոգին ու սկզբունքը մեր ազգային գոյութեան խնդրոյն նկատմամբ ինչո՞վ կը տարբերի Թալէաթ

փաշայի մը կամ ուրիշ իթթիշատական գազանի մը ոգիէն և սկզբունքներէն:

Ճիշդ այն կոտորածի շրջանին, ուր, մահմետականը հայրենի երկրէն հայութիւնը կը ջնջէր, կը տեսնենք հոռոմեական-քրիստոնեայ մը, որ, ասոյին Եւրոպայի մէջ, հայութեան ոգին խեղդելու կը ձեռնարկէ:

Մօնսէնեօրին վանքին մէջ խօսած քարոզը Հայ Ազգին լսելիք քարոզը չէ՛, անոր համար որ անոր տեսութիւնը հակառակ է մարդկային յառաջդիմութեան: Ազգութիւնը ինքը հոգի մըն է, և լաւագոյն ու մեծագոյն հոգին: Ան է որ մարդկային զանգուածները կը կենդանացնէ, ան է որ կուտայ դործել, տղնուացնել, բարձրացնել, սրբութեան հասցնել: Մեծ հայրենասէրները ճշմարտագոյն սուրբերն են:

Մխիթարեանցիական նոր հոսանքին պատկանող մարդոց խրատ կուտանք կարդալ Հ. Դեռնդ Արիշանի «Յուշիկք Հայրենեաց Հայոց» մատենը: Հին ու նոր բոլոր մօնսէնեօրներուն Հ. Դեռնդ պատասխանեց ըսելով. «Անհաւատարիմն հայրենեաց չէ հաւատարիմ Աստուծոյ»:

Նորելոյթ և նորածեւ Մխիթարեանները թող լաւ համոզուին որ կուշտ պիտի չապրին՝ եթէ Ազգէն բնաւ չակնածելով՝ միմիայն վատիկանէն ակնածիլը իրենց կանոն և սկզբունք ընեն: Ազգին համակրութեան շիջումը աղէտ մը պիտի ըլլար իրենց համար, որովհետեւ այդ համակրութեան չնորհիւ է որ վանքը այնքան կտակներ և նուէրներ ստացաւ: Անոր ատելութիւնն ալ նոյնպէս աղէտ մը պիտի ըլլար: Թո՛ղ ընտրեն մէկը կամ միւսը, և այս ընտրութեան ժամանակը ա՛լ եկած է:

ԽՕՍՔԸ ՈՐՈ՞ՒՆՆ Է

Յեղափոխական և յեղափոխութիւն շատ տառերի բաներ են Հռոմի համար, և սակայն, իր անունով գործող մոնսիները կատարեց յեղափոխութեանց մեղ Հայրուս համար ամենէն տառերն ու զգուերին Մխիթարեան միաբանութեան մէջ։ Այդ օտարը եկաւ պարզապէս տապալից վանքին Սահմանադրութիւնը, որ, երկու հարիւր տարիէ վեր, կը գործէր յօգուս և ի գոհունակութիւն հալածուած և խոչտանդուած ազգութեան մը։

Արբանօր խոր ծերութիւնը, եթէ յառաջ բերած էր թուլացում մը վանքին կառավարութեան մէջ, այդ պարագան նախատեսուած է։ Համաձայն Ուխտին յատուկ Սահմանադրութեան, փոխանորդ մը կարելի էր ընտրել և կամ ընտրել տալ։ Վատիկանեան միջամտութեան կէտ նպատակին ոչ թէ Արբանօր անձն էր, այլ միմիայն Միաբանութեան վաղեմի կազմակերպութեան արմատական յեղաշրջումը։ Ատկից, իր թշնամական ներխուժումը։

Հիմնադիրը իր Ուխտը կառավարելու համար, տուած էր անոր զուտ համայնավարական կանոն մը, որուն համեմատ, բոլոր անդամները իրարու հաւասար ձայն և քուէ ունէին ժողովներով տրուելիք ամէն որոշումներու մէջ։ Ուխտը տեսակ մը խորհրդային ընտանիք մ'էր, կրօնական և գիտական համայնք մը, ինքնավար և ինքնիշխան։ Ազգատութիւնը ամէն միաբանի ուխտն ըլլալով, Մխիթար, բնական կերպով, հետեւեցաւ «Գործք Առաքելոց»ի ըսածին. «Թէ ունէին զամենայն ինչս հասարակաց և բաշխէին զայն ամենեցուն՝ ում զկարգ պիտոյ ինչ լինէր»։ Եւ այս աւետարանական սկզբունքին հետեւանքով, ներքի չէ՝ ոչ մէկ միաբանի իմս, բուկղ ցուրտ բառերը գործածել։ Ամէն միաբան իր ստացած

նուէրը, նոյնիսկ աշխատութեանը արդիւնքը բերելու է վանքին, որպէս զի անոնցմով հոգացուին բոլորին պէտքերը։

Ան այս իրաւական հիմի վրայ դոյացած ըլլալով միաբանութեան հարստութիւնը, անոր անդամներէն ոչ մին կրնայ անձնական սեփականութեան մաս մ'ունենալ անոր մէջ և կամ մեկնիլ անկէ համեմատական մաս մը հետը տանելով։

Մխիթար այսպէս խորհելով արդեօք կը շեղէ՞ր իր ժամանակին տիրած սկզբունքներէն, եթէ ոչ ինչքերու սեպակահութեան մասին, գէթ անոնց մատակարարութեան և Միաբանութեան ընդհանուր վարչութեան խնդրոյն նկատմամբ։ Ոչ, ամենեւին։

Երկու դարէ ի վեր Հայ Կաթողիկէ հասարակութիւնը կրօնի պաշտօնեաները ինքը կ'ընտրէ, ազգային ինչքերը ինքը կը մատակարարէ, և հայկական ծէսերու և արարողութեանց կը հետեւի, որովհետեւ այդ իրաւունքները, ծէսերն և արարողութիւններն իրեն համար կեանքի չափ սիրելի են և իրեն ազգութիւնը պահեցին՝ ու պահպանեցին։ Մխիթար այդ իրաւունքներն իրեն Ուխտին հաշուոյն արձանագրեց և զանոնք կիրարկեց նոյնպէս ազգութիւնը պահպանելու նպատակով և կապեց իր յաջորդներուն նոյն փարումն ու հաւատարմութիւնը դէպի այդ իրաւունքները։

Արդէն պատմութենէն կը տեսնենք որ, ուր որ կրօնական իշխանութիւն կայ, այդ իշխանութիւնը ժողովրդավարական սահմանադրութեամբ պարագծուած է, մասնաւորապէս Հայ ցեղին մէջ. ինչ որ համաձայն է Հին ու Նոր Կտակարաններուն։ Քրիստոսի Եկեղեցին սահմանադրական է։

Վատիկան, որ բարձրացաւ փոքր առ փոքր կռապաշտ Հռոմի քաղաքական կայսրութեան աւերակներուն վրայ, գիտենք թէ՛ անոր յաջորդը դառնալու ձեռնարկին մէջ, որդեգրեց Կայսերական Հռոմի կեդրոնացուցիչ դրութեան մեթոտը իր կրօնական կայսրութիւնը հիմնելու համար։

Եթէ Արեւմտեան ազգերը համակերպեցան Վատիկանի այդ կեդրոնացուցիչ դրութեան, ի՞նչ է յանցանքն Արեւելեան ցեղերուն, որ հին վարչական աւանդութիւններ և շատ

պատկառելի ծէսեր ունէին, որոնց մնացին հաւատարիմ ազգային իսկութիւննին պահպանելու համար:

* * *

Այլեւս հնար չէ տարակոյս մ'ունենալ սա կէտին վրայ թէ՛ վանքին ներկայ խնդիրը որոշ աղերս ու կապ ունի մեր Պոլսոյ Կաթողիկէ եղբայրք խնդրին հետ:

1868էն վերջը, նախ Պիոս Թ. Քահանայապետը, օգնական ունենալով իրեն Հասուն Կաթողիկոսը, որ բերդին մէջէն կը դաւաճանէր, իր Ռէվերսուսը կոնդակով յինքն կը դրաւ չայ Ազգին Կաթողիկէ հատուածին բոլոր ազգային և հնաւանդ իրաւունքները:

Փոթորիկէն յետոյ խաղաղութեան արեւ մը կը փայլի: Ս. Աթոռի վրայ բարձրացած կը տեսնենք Լեւոն Ժ. Քահանայապետը, որ մեր օգնութեանը կողմէն իր «Առանց մեր արժանեաց» կոնդակով, որ պարզապէս իր նախորդին Ռէվերսուսը կոնդակը կը ջնջէ:

Լուսամիտ Քահանայապետէն յետոյ, ունեցանք Պապ մը որ ինքզինքը անուանեց Պիոս Ժ.: Ան ալ իր համանուն նախորդին պէս, Կաթողիկէ Հայերուն ազգային իրաւունքները յինքն գրաւել ուղեց և այս փորձին մէջ ստացաւ ինքնանուէր Թերզեան Կաթողիկոսին անձնուիրութիւնը, առանց որու գոյութեան, Պապը Թերզեա երբէք Հայերուն վրայ ուշադրութիւն չդարձնէր:

Թերզեան առանց իր հօտին հաւանութեանն և ընտրութեանը, կը յանդգնի Հռոմի մէջ ձեռնադրել ինք թեմական եպիսկոպոս և հոն, այդ քաղաքին մէջ, Սինոդ գումարել: Թեմերէն ոմանք բողոքելով այդ պարէն ձեռնադրութիւններուն դէմ, ետ դարձուցին իրենց վրայ ղրկուած եպիսկոպոսները:

Այս կամայական տնօրինութեանց ատեն, Գոլէճցիները ինչպէս Պոլսոյ, նոյնպէս Վենետիկի դէմ ալ հարուած մը կը նիւթեն: Տեսակ մը Ռէվերսուսի սպառնալիքը կամ աւելի ճիշդը կայծակը ամպերուն մէջ կը պատրաստուի:

Այդ կայծակը Վանքին վրայ վար բերելու կը փութայ Հայր Տ... որ Յիսուսեանի մը կողմէ խրատուելով, կը յաջողի ինքզինքը կոչել տալ Վատիկանի տեղեկատուութիւն:

Երբ Մոնտէնէօր Սարտին ջնջուած հոչակեց Վանքին Սահմանադրութիւնը, գրպանն ունէր լատին լեզուով գրուած կանոնագիր մը, Ռէվերսուսը մը, զոր պարտադրեց Միաբանութեան:

Այս կանոնագրին համեմատ, Թերզեանի ստեղծած թեմական եպիսկոպոսները կոչուած են ըլլալ սիւները նոր չէնքի մը, զոլէճցիական չէնքի մը, որուն տանիքին տակ պիտի բռնի քաշուին բերուին բոլոր Միսիթարեան միաբանները: Ամէն անգամ որ ասոնք ոտքերնին Արեւելք կ'ոխեն, կախեալ պիտի ըլլան թեմին գոլէճցի եպիսկոպոսէն, և երբոր դպրոց մը բանան, պիտի կրեն նոյն այդ եպիսկոպոսին հսկողութիւնը և վերակացութիւնը: Մինչդեռ մինչև այժմ, ասոնք միմիայն իրենց Աբախօրմէ կախեալ էին:

Միսիթարեան Միաբանութիւնը կը վերածուի այսպէս Գոլէճցի հաստատութեան մը: Վանքը կը դառնայ Հաւատոյ Տարածման այսինքն բօքսիանցայի մէկ ճիւղը, ընդ գերիշխանութեամբ Հռոմի Կեդրոնական Վարչութեան:

Երբոր Նախուէտն Ա. Վենետիկ մտաւ, յեղափոխական սկզբունքները ի գործ դրաւ բոլոր խաղական վանքերը քանդելով, ցրուելով: Մեր Ս. Ղազարու Հայրերը ներկայացան սարսափելի աշխարհակալին դողդղալով և ըսին թէ իրենք արեւելեան ազգի մը լուսաւորութեան աշխատող գիտնական վանականներու Ակադեմիա մ'են:

— «Բանի որ այդպէս է, թող չգպչին Ս. Ղազարու վանքին, հրամայեց Սարսափելին»

Եւ, երբոր քսան տարի մ'առաջ, խաղական կառավարութիւնը սկսաւ խստորաբար վանքերուն դէմ, Միսիթարեան Միաբանութիւնը նորէն իր Հայ Ազգին լուսաւորութեան համար Միաբանութիւն մ'ըլլալու հանգամանքով ինքզինքը համակրութեան արժանացուց:

Այս որակը պահելուն մէջ մեր ախմար միաբանը առա-

ւելուծիւն մը չի տեսներ հիմա որ Պոլշէվիքեան հով մը քիչ մը ամէն տեղ կը փչէ զուտ կրօնական կազմակերպութեանց դէմ:

Կարճատես և ամբարտաւան ողորմելի Հայր Տ... , Հայր Բ... , Հայր Ն... , առանց ցուցակինդ երկնյնելու, դուք որ պարտիկ շահերու պտրտիկ հետամուտներն էք, քիչ մը պիտի անդրադառնա՞ք ձեր ինքնասպանական գործունէութեան վրայ: Զձեզ փրկելու ենք ձեր կամքին հակառակ:

* *

Ի՞նչ ճակատագիր վերապահուած է Միաբանութեան թէ անշարժ և թէ՛ շարժական ինչքերուն:

Երեք տարիէ ի վեր, Վատիկանի կողմէ անունաւորած գործակալ և հաշուակալ և խորհրդական դեռ պիլլանջօ մը չեն կրցած չինել եւմտական կացութեան վրայ: Խաւարին մէջ առ խարխափ կը քալեն: Իսկ արժէթղթերու լեզուէն հասկըցող չկայ այս նորեկութիւններուն մէջ: Եւ վանքն անոնցմէ շատ ունի:

Իտալիա արդէն երկիր մ'է, ուր, եւմտական կացութիւնը կը խրատէ ամիսփութելու, ծախքէ փախչելու: Ասոր հակառակ, ներկայ վարիչները թող կուտան որ աւելորդ ծախքեր ըլլան, օրինակ, քահանայացուներու համար գիւղապետութեան ընակարան դնել, երբոր վանքն այդ պէտքին գոհացում տուող արդէն բազմաթիւ վայրեր և չէնքեր ունի, երբոր վանքին մէջ քահանայացուները կրնային ապրիլ առանց միծ ծախքերու, անոնք Հռոմ կ'սպառեն 70-80000 Լիրա, և այս անպիլն ծախքը միայն այն նպատակով որ, հայ քահանայացուները իրենց հայ ուսուցիչներու յարաբերութենէն կտրուած, հայատեաց թէսթայի մը ուղղութեան տակ սորվին լատին և իտալական լեզուներն, առանց հայերէն բառ մը հնչելու:

Այսօր և ոչ մէկ վարչական գործի մը իսկ որոշումը չկրնար կատարուիլ առանց Վատիկանի վաւերացման: Ըստ Մուրատի կտակին, առանց Աբբասօր ստորագրութեան, տուր և առի գործողութիւն մը չկրնար կատարուիլ Մուրատեան

կալուածոց մասին: Հակառակ ասոր, Վատիկանի սիրանունդ վարդապետները ծախու հանեցին Վիչէնթինոյի Մուրատեան մէկ կալուածը եօթ միլիոն ֆրանքի: Աբբասայրը բողոքեց իր բոլոր ուժովը այս վաճառման դէմ, բայց ցարդ անլսելի մնաց, վաճառման գործողութիւնները կը շարունակուին, և երկուդ կայ թէ Վատիկանի մէկ խստութեան տակ Աբբասօր ստորագրութիւնն ալ պիտի չորթուի:

Այս առթիւ, կը մտածուի անչուտ Մուրատին և Ռաֆայէլեանին կտակներուն վրայ:

Վատիկանի համար չկայ intangible ինչք մը, անձեռնմխելի բան մը. պատմութիւնը մեզ վկայ:

Հասունի օրով, Կաթուղիկէ Հայերը դիմեցին Բ. Դուռը և բողոքեցին թէ անիկա Պապին մէկ կոնդակովը կ'ուզէ հոգեւոր իշխանութեան ձեռքը դնել ինչ որ վերաբերեալ է աշխարհական իշխանութեան, կտակներու գործը, Հիւանդանոցի և Ագլատանոցի անտեսութիւնը և այլն:

Մոնսէնհօր Սարտի խորհեցաւ Բօքսականտայի անունին դարձնել բոլոր կալուածները, առանց վանքին և վարժարանին պատկանեալներուն միջև խտր դնելու: Այսօր անոնց ընդհ. մատակարարութիւնը իրապէս Հռոմի ափին մէջ ըլլալով, կրնանք մակարերել թէ Վատիկան, որ դրամի միշտ պէտք ունի, արգելքի մը չպիտի հանդիպի թէ՛ Միաբանութեան, թէ՛ կտակներուն դրամը խորելու, երբոր այդպիսի յափշտակութեան մը պէտքը պիտի զգայ:

Պարտքերը ծածկելու համար, միթէ արդէն Հռոմ հանած չէ՞ ծախու վանքին և Մուրատ-Ռաֆայէլ վարժարանին կալուածները, մեղսակից համագործակցութեամբը ներկայ վարիչ վարդապետներուն մեծամասնութեան:

Ուրեմն համարելու ե՞նք արդէն կործանած այդ Միաբանութիւնը: Առանց դեղեւելու, կրնանք ըսել թէ ան բարոյական, նիւթական և վարչական խորխորատին ևզերքն է հասած:

* *

Ներկայ քահանայապետը, քանի որ Պիոս անունը չ'առաւ, իրաւունք ունինք հաւատալ թէ Պիոսներու շարքին

քաղաքականութեան կողմնակից չէ: Պապերն ալ կ'ունենան
տարբեր ըմբռնումներ, տարբեր հայեացքներ և մտայնու-
թիւններ: Հիմնուելով այս ճշմարտութեան վրայ, որ պատ-
մութեամբ հաստատուած է, կրնանք յուսալ թէ ներկայ
Քահանայապետը պիտի ուզէր լսել ինչ որ Հայ Ազգն ունի
ըսելիք ի նպաստ Միխիթարեան Միաբանութեան, որուն
վաղեմի Սահմանադրութիւնը կրցաւ երկու դար շարունակ
օգտակար մարմին մը ընծայել զայն բոլոր Հայութեան համար:
Բայց յանուն ընդհանուր Հայութեան ո՞վ պիտի խօսի,
սպասելով որ Հայաստան ունենայ իր Պետութիւնը:

